

RAST MÜZİKOLOJİ DERGİSİ

Uluslararası Müzikoloji Dergisi

www.rastmd.com

ÜNLÜ MÜZİSYEN ABDÜLKADİR MERAGİ HAKKINDA YENİ BULGULAR

Yrd. Doç. Dr. Recep USLU

ÖZET

Abdülkadir Meragi, Türk müziğinin önde gelen teorisyenlerinden biridir. Sistemci okulun en önemli temsilcisi ve yorumcusudur. Hayatı hakkında bilinmeyenlerin ortaya çıkarılması müzik tarihinin problemlerinden biridir. Kendi yazdıklarından hayatıyla ilgili bilgilerin ortaya çıkarılmasında bile zaman zaman ihmaller görülmüştür. Bu yazı Abdülkadir Meragi'nin hayatı ile ilgili araştırmalar yapanların gözden kaçırdığı ve eserlerinden ortaya çıkarılan yeni bulgular hakkındadır. Doğum tarihi için "belli değildir" ifadesi ansiklopedi maddelerinde yerini korurken, yazdığı bazı bilgilerin araştırmacılarca gözden kaçırıldığı gözler önüne serilmektedir. Meragi'nin hayatı hakkında yeni bulgular çeşitli araştırmacılarca ortaya konmuş, ortaya konan bu yeni bilgilere yeni bulguların ilavesiyle bu makale oluşmuştur. Meragi'nin hayatını kronolojik olarak incelemek suretiyle onun eserleri kronolojik sıraya konulmuştur. Kitab-ı Lahniyye adında başka bir eseri olduğu ve bu eserin Makasidül-elhan ile karıştırıldığı da ilk defa bu yazıda ele alınmış ve tanıtılmıştır. Pek çok biyografistin Kenzül-elhan adıyla verdiği Tahran-Melik Kütüphanesindeki yazmanın Camiül-elhan olduğu yeni bulgusu da yer almaktadır. Ayrıca Meragi'nin icat ettiği usuller, eserlerindeki farklı anlatımlarından dolayı araştırmacılarca "çelişkili" olarak değerlendirilmiştir. Meragi ise usullerine tansif (yarılama) ve takti' (kesinti) adını verdiği yöntemlerle değişiklikler yapmış olduğu kitaplarından hareketle ortaya konulmuştur. Bu yazı ayrıca Meragi'nin eserlerinin çevirilerini yaparken sistematik müzikoloji yöntemiyle yeniden ele almanın önemini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir Meragi, Doğum tarihi, Kenzül-elhan, Kitab-ı Lahniyye, İcat ettiği usuller, Tansif ve Takti' yöntemleri.

NEW FINDINGS ABOUT FAMOUS MUSICIAN ABD AL-QADIR MARAGHI

ABSTRACT

Abd al-Qadir Maraghi is one of the most prominent theorists of Turkish music. He is the most important representative and performer of systemic school. In this sense, one of the biggest problems of Turkish Music history is to find out more about his life most of which is fairly unknown. The main reason behind that is there have been cases of negligence when revealing information about his life even from his own writings. This paper focuses on the new findings revealed from his work and the things overlooked by the researchers. The fact that the usage of the term "uncertain" still preserves its place in encyclopedias for his date of birth actually reveals that some information written by Maraghi himself has gone unnoticed. This paper is formed by new findings about Maraghi's life made by various researchers so far and some other new findings. Since Maraghi's life is discussed chronologically, his works are, too, placed in chronological order in this paper which includes new findings that are discussed and introduced for the first time such as that one of his earlier works named Kitab-ı Lahniyye was mistakenly thought to be another work of his named Makasidül-elhan and the manuscript named Kenzül-elhan located at the Tahran-Melik Library which was confirmed by many biographers was actually another work of his called Camiül-elhan. Also, Rhythmic Cycles (Usul) invented by Maraghi have been evaluated by researchers as "contradictory" because of different explanations in his various books. It has been revealed from his works that Maraghi made changes in Rhythmic Cycles (Usul) with methods named "splitting in half" (tansif) and "splitting into pieces" (takti'). This paper reveals the importance of reconsideration Maraghi's works via the method of systematic musicology while translating them.

Key Words: Abd al-Qadir Maraghi, Date of birth, Kenzül-elhan, Kitab-ı Lahniyye, Rhythmic Cycles (Usul) that he invented, Methods of "splitting in half" (tansif) and "splitting into pieces" (takti').

GİRİŞ

Türk müziği tarihinin önemli müzik teorisyenlerinden olan Abdülkadir Meragi'nin hayatı hakkındaki bilinmeyenlerin aydınlatılması, müzik tarihimizin eksikleri adına önem taşımaktadır. Hakkında yazılan bütün incelemelere rağmen bazen doğru bilgilerin yanlış bilgilerle karıştırıldığı, kronolojik anlatımda hataların yapıldığı görülmektedir. Bu yazı Abdülkadir Meragi'nin hayatı hakkında yeni bulguları bir araya getirmeği amaçlamaktadır.

Abdülkadir Meragi'nin hayatı hakkında bilinenleri kısaca hatırlamak istersek, pek çok önemli çalışmalara imza atan müzik ansiklopedisti ve müzikolog Nuri Özcan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi'sinde yazdığı makalede bir araya getirmiş olduğunu (DİA, 1988, I, 242-244), bu makaleye bakmanın yeterli olacağını söylemeliyim. Bu açıdan Meragi'nin hayatını burada özetlemek yerine doğrudan doğruya makalenin bulgularından söz etmek

isterim. Çünkü yeni bulgu ve tespitleri yazarken Meragi'nin hayat kronolojisine de değinilecektir.

Hayatı ile İlgili Yeni Bulgular:

Meragi'nin hayatı hakkında yeni bulguların ilki doğum tarihi konusundadır. Genellikle Meragi için yazılan biyografilerde “doğum tarihi belli değildir” bilgisi yer almaktadır. “Araştırmacılar değişik değerlendirmeler yaparak 1350-1360 yılları arasında çeşitli tarihler verirse de henüz bunların hiçbiri itimada değer görünmemektedir. Ancak M. Ali Terbiyet'in kaynak göstermeden verdiği 20 Zilkade 754 (17 Aralık 1353) tarihi (Terbiyet, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, s. 258) başka araştırmacılar tarafından da aynen tekrar edilmektedir” (DİA, 1988, I, 242) denir. Yeni bulgu M. Ali Terbiyet'in verdiği bu tarihin, tarihi gerçeğe uygun olduğunun anlaşılması olmuştur. Her ne kadar M. Ali Terbiyet kaynağını vermiş olmasa bile, Abdülkadir Meragi'nin 1430 yılında yazmış olduğu *Sinname*'sinde yer alan “yaşının seksen olduğu” bilgisi (Meragi, *Sinname*, TSMK, III.Ahmed, nr. 3470, vr. 40 b), tarihi hesaplamayla hicri 754 yılına denk gelmektedir. Bu yeni bulgu M. Ali Terbiyet'in verdiği doğum tarihini doğrulamaktadır.

Meragi'nin babasının zamanın eğitimci bilginlerinden olduğu bütün biyografilerde yazar. Ancak babası ile Tebrizli müzisyen Rıdvansah ve Celayirli dönemi şairlerinden Selman Saveci'nin arkadaş oldukları yeni bulgulardandır. Meragi, Selman Saveci'den yazı ve şiir öğrenmiş olmalıdır. Babası öldükten sonra, bu iki baba-dostu sayesinde Abdülkadir Meragi, Celayirli sarayına tavsiye edilmiş ve 15 yaşında yaklaşık hicri 769/1367 yılında katip, edip ve müzisyen olarak kendine yer bulmuştur. Timur'un 1396 yılında Bağdat'ı fethettiği süreye kadar yaklaşık 30 yıl kadar kaldığı Celayirli sarayında bu iki kişinin desteğini görmüştür.

Abdülkadir Meragi'nin Celayirli sarayında ilk önemli görevlerinden biri Sultan Üveys'in oğulları Hüseyin ve Ahmed'e nedim tayin edilmesidir. Bütün biyografilerde bu bilgi yer almaktadır, fakat tarihi belirtilmemiştir. 19 yaşlarında iken Meragi'ye bu görevin verilmesi olayının, Sultan Üveys'in kendisine verdiği “hat” ile (Meragi, *Makasid*, TSMK, Revan 1726, vr. 78b) tarihlendirilmesi yeni bulgulardandır. Sultan Üveys'in 774/1372 tarihli hattı Meragi'nin eğitimci-nedim olarak görevlendirildiği tarih olduğu sanılmaktadır.

Meragi'nin 1372-1374 tarihleri arasında Muzafferi hanedanından Şah Şüca'yı (salt. 1358-1384) ziyaret etmesi ve burada yaşayan Hafız-ı Şirazi ile Seyyid Şerif Cürcani ile tanışmış olduğu yeni bulgulardandır. Hafız-ı Şirazi'nin (ö. 1390) şiirlerinden besteler yaptığı bilinenler arasında olmasına rağmen, onunla ne zaman ve nerede tanışmış olabileceğine dair herhangi bir bilgi hiç bir biyografide yer almamaktadır. 1300 yılından beri Şiraz'da yaşadığı bilinen Hafız-ı Şirazi'nin şairlikte ünü 1370'li yıllarda Farsça konuşan halklar arasında Orta Asya'dan, Anadolu'ya çoktan yaygınlaşmıştı. Meragi'nin Hafız-ı Şirazi ile görüşmüş olduğu tespiti, onun şiirlerinden yaptığı besteler için de tarihi bir zaman ve mekan delili olmaktadır. Günümüze gelen Meragi'nin bestelerinde Hafız-ı Şirazi'nin dört şiiri görülmektedir. Meragi'nin, sözleri Hafız-ı Şirazi'ye ait notası günümüze gelmiş besteleri: 1-Mahur, Hafif, Kâr-ı Gül, Gül bi-ruh-i yar hoş ne başed; 2-Nihavend- kebir kar; 3-Acem Hafif Kar; 4-Pençgah Nakş (Muhammed-reza Derviş, *Compositions*, bk. fihrist) Burada ayrıca adı anılan Seyyid Şerif Cürcani'nin, Şiraz'da “Mübarek Şah Şüca” adına *Şerh-i Kitâbü'l-Edvâr*'ı 1375'de kaleme almasının sebebi olan Meragi'nin gelişinden etkilenmiş olduğu da yeni bulgulardandır.

11 Ocak 1377 (h. 28 Şaban 778) tarihinde, Sultan Hüseyin Celayiri'nin huzurunda Abdülkadir Meragi'nin (yaklaşık 24 yaşında iken) Celayirli müzisyenleri arasında 100 bin dinarlık “30 nevbet-i müretteb besteleme” iddiasına Tebriz’de girmesi olayını Meragi neredeyse bütün kitaplarında yazmaktadır. Meragi biyografistleri de bu önemli olayı mutlaka belirtirler. Ancak sadece Yılmaz Öztuna'nın Meragi biyografisinde, bu olayın ardından Hacı Rıdvanşah'ın kızıyla evlendiği bilgisine, kaynağını belirtmediği için diğer biyografistler itibar etmemişler, biyografilerinde bu bilgiyi almayarak Meragi'nin evliliğinden söz etmemişlerdir. Sürenin bitimi olan 01 Şubat 1377 (h. 1 Şevval 778), Ramazan ayı sonunda iddiayı kazanmasının ödülü olarak, aynı zamanda bestekar olan Hacı Rıdvanşah'ın 100 bin “kerub altını”ndan oluşan ödülü kızıyla birlikte evine gönderdiğini ve kızını helallik olarak kabul etmesi teklifini ilave ettiği ve Meragi'nin bu teklifi kabul ettiği bilgisi, sadece Meragi'nin Makasidul-elhan adlı eserinin bazı nüshalarında yer almaktadır (Meragi, *Makasid*, NO, vr. 86a-87a; Meragi, *Makasid*, Leiden, vr. 52a). Makasid'dan daha önce yazdığı *Camiül-elhan* (yazım yılı 1405) ve daha sonra yazdığı *Fevaid-i Aşere* adlı (Meragi, *Câmi*, NO 3644, vr. 59b; Meragi, *Fevâid*, vr. 92b'de olayın hicri 781 yılında meydana geldiğini yazmasını, biyografistler yazım hatası kabul etmektedirler) eserlerinde olaydan söz etse de evliliğinden söz etmemektedir. Bu yeni tespitle birlikte olayın ardından Meragi'nin, Sultan Hüseyin Celayiri'nin Basra valisi olan kardeşi Ahmed'in (daha sonra Sultan olacak) yanına nedimliğe “bu yıl tayin edildiği” de yeni bulgulardandır.

Meragi'nin kendi icat ettiği usullerden 1380-81'de “darb-ı rebi”, 1382'de “darb-ı fetih”i, daha sonra 1384'te ise “darbışahi”yi icat ettiği genellikle yazılır. Gerçekten de Celayirli tahtındaki hızlı değişimlerin olduğu, arda arda Sultan Hüseyin, Sultan Ali ve Sultan Ahmed'in galibiyetlerinin görüldüğü bu yıllarda Meragi, sırasıyla her üçü için birer usul icat etmek zorunda kalmıştı. Bu usullerden “darb-ı rebi” usulünün icadı için genellikle hicri 783 tarihi kabul edilmiş olup (belirtildiği gibi miladi 1380-1381 yılına denk gelmektedir), ancak usulün “rebi: bahar” adıyla bahar mevsimine işaret etmesi, bu yılın baharının başladığı ay ise Muharrem olarak görülmektedir. Bu hesaplama göre 783 baharında yani 1381 yılında “darb-ı rebi” usulünü icat etmiş olmalıdır.

Timur'un doğuya sefer yapacağı konuşulduğunu duyan Herat medresesi müderrislerinden Sadeddin Taftazani'nin (ö. 1390), Meragi'ye eman verilmesi için 1387'de hat yazması, Timur'un dikkatini çekmiş olmalıdır.

Her ne kadar kaynaklardaki çelişkili ifadelerden biyografistler Meragi'nin Timurlu sarayına geçiş tarihinde tereddüt etmişlerdir. Görünen ve yeni tespit edilen bilgilerden biri de 1393 yılının Meragi'nin hayatında yeni bir dönüm noktası olduğudur. Bu yıl Celayirliler hakimiyetine son veren Timur'un sarayına geçtiği yıldır. Meragi yakalanıp Bağdat'tan Semerkant'a geçti. Timur, Türkçe bir bestesini seslendiren Meragi'ye, Semerkant şehrinde “bağ, bahçe ve bostan” verdi. Meragi, *Siname*'sinde bunu açıkça belirtir. Ancak aile hayatından bahsetmekten pek hoşlanmayan Meragi'nin vermediği bilgiler arasında, verilen “ev, bağ ve bostan” (Meragi Yaşnamesi için bk. Bardakçı, s. 156) yanında ayrıca cariye de verilmiş olmalıdır. Çünkü evli olduğu 1377 yılından bu yana herhangi bir çocuğundan söz edilmemekte iken, Semerkant'a geldiğinin ertesi sene 1394'de ilk çocuğu Nureddin Abdurrahman'ın doğmuş olduğu *Câmiu'l-elhân*'da verdiği bilgiden hesaplanabilmektedir (h. 796 ortalarında Şaban ayı gibi). Abdülkadir Meragi yaklaşık 40 yaşlarında iken ilk çocuğuna sahip olmuştur. Bu tarihten dört yıl sonra Hindistan seferine çıkmak isteyen Timur, sık sık Kuran okuyuşunu dinlediği Meragi'yi de götürmek ister. Daha sonra bu düşüncesinden vaz geçen Timur, Meragi'nin

mazeretini kabul ettiğini, ona bu tarihte yazdığı “nişan”da dile getirmektedir (Rauf Yekta, *Esâtiz*, İstanbul 1341/1925, s. 106-109). Timur’un verdiği nişanda yer alan “gonca çocuğu zebecet renkli beşikte bahar yelinin esintisi ile güldükçe” ifadesinin Meragi’nin Semerkant’ta doğan ikinci çocuğuna işaret ettiği yeni tespitlerdendir. Ayrıca ikinci çocuğu hakkında *Câmiu’l-elhân*’da verdiği bilgiden de, çocuğun doğum tarihi hesaplanabilmektedir.

Meragi’nin ilk yazdığı eser *Kenzül-elhan* olup, 1398-1404 yılları arasında yazılmış olabileceği ilk defa ileri sürülmektedir. 1405 tarihinde yazdığı *Camiül-elhan*’da ve diğer eserlerinde yeri geldikçe bu eserine atıf yapmaktadır. Hatta bu eserinde bestelerine yer verdiğini ima eden cümleler yer almaktadır. Osmanlı bibliyografistlerinden Kâtip Çelebi’nin *Keşfu’z-zunun*’da bu eserin adını vermesi gördüğüne delil sayılır. Rauf Yekta, Meragi biyografisinde bu eseri on yıldır aradığını söyler (Rauf Yekta, *Esâtiz*, çev. Yuksel, s. 303). M. Bardakçı’nın bu eseri gördüğünü söylediği Tahran Melik Kütüphanesi nr. 6317 numarayı verir (Bardakçı, s. 148), ama emin olamadığını da ekler. Meragi biyografistlerinin çoğunun Bardakçı’nın bu bilgisini aynen tekrar ettikleri görülür. Oysa Tahran Melik Kütüphanesi nr. 6317’da kayıtlı eserin *Kenzül-elhan* olmadığı, *Camiül-elhan* olduğu 2015 Mart’ında kütüphaneye giden ve eseri elde eden doktora öğrencisi Betül Güneş tarafından tespit edilmiştir. *Kenzül-elhan*, Bardakçı’nın aktardığı kütüphane numarasında yer almamaktadır.

Kenzül-elhan adlı eserinden sonra 1405 yılında yazdığı önemli eseri *Camiül-elhan*’dır. Eserin yazım sebebi kendisinin ve birçok biyografistin belirttiği gibi çocuklarıdır. Ancak bu eserde dikkat çekici birçok bilgi yanında dostlarından da söz etmiş olmasıdır. Seyyid Şerif Cürcani ile Meragi’nin dostluğunun, Meragi’nin Şiraz’ı ziyaret ettiği 1372 yılında olabileceği tespitinden daha önce söz etmiştik. Timur’un Semerkant’tan Tebriz’e Miranşah nedimlerini cezalandırmak için yola çıkması ve “af” için Cürcani’nin 1404’te hat yazması olayının ardından (Rauf Yekta’daki 1423 tarihli *Makasid* nüshasının arkasında; Meragi, *Makasid*, TSMK, Revan 1726, vr. 78b); Meragi’nin beste yapması için 1405 yılında Arapça bir şiiri Farsça manzum halde tercüme etmesi (Meragi, *Câmi*, NO nüshası, vr. 58a) bu dostluğun ne kadar samimi olduğunu gösteren yeni bulgulardandır. Meragi, Seyyid Şerif Cürcani’nin Farsça çevirisinden yaptığı bu bestesinden ilk defa 1405 yılında yazdığı *Camiül-elhan* adlı eserinde söz etmektedir. Bu bilgiye 1418 tarihli *Kitab-ı Lahniyye* ve *Makasid* adlı eserlerinde de yer vermektedir. Bu önemli bilgiye biyografistler yeterince ilgi göstermemişlerdir. Bununla birlikte bu yıl Halil Şah için icat ettiği “Kumriyye” adlı usul bütün biyografistler tarafından belirtilmiştir. Bu ve diğer usullerini farklı kitaplarında farklı süre ve vuruşlarla yazmıştır.

Meragi’nin hayatından söz eden çoğu biyografist onun *Kitab-ı Lahniyye* adında bir eserinden söz etmemektedirler. Oysa Meragi, ilk nüshasını aynı tarihte yazdığı belirtilen *Makasid* adlı eserinde, *Makasid*’dan önce *Kitab-ı Lahniyye* adlı bir eser yazdığını söylediği ve *Kitab-ı Lahniyye* adlı eserinin olduğu yeni bulgulardandır (Bu yazının ikinci kısmında kitap tanıtılacaktır). Bugüne kadar bu kitap çeşitli sebeplerle Katalog yazarlarınca *Makasidül-elhan* adlı eserinin bir nüshası sayılmış ve öyle tanımlanmıştır. 1418 yılında Baysungur (Şah Şüca’nın oğlu) için yazılmış olan *Kitab-ı Lahniyye* adlı eserinin içeriği, başlıkların çoğu *Makasidül-elhan*’a benzemesinden dolayı birbirine karıştırılmıştır. Oysa aralarında farklılıklar da vardır. *Kitab-ı Lahniyye* bugüne kadar incelenmemiş eserlerindedir. Eserin kaleme alınmış sebebi, Meragi’nin Baysungur Herat Mektebi’ni temsil eden önemli isimler arasında yer almasından kaynaklanmış olma ihtimali de yeni bulgular arasındadır.

Makasidül-elhan adlı eserini ilk defa 1418’de yazdığı (Razavi nüshası) biyografistler tarafından belirtilir. Bu eser Osmanlı padişahı II. Murat için ithaf etmiştir. Meragi’nin *Cami* adlı eserinden sonra önemli eserlerindedir.

Türk biyografistlerin genellikle “Merâği’nin Abdülkadirzâde diye tanınan, üç oğlundan en küçüğü olan Abdülaziz, yazdığı *Nekavetü’l-edvâr* adlı müzik eserini Fâtih Sultan Mehmed’e ithaf etmiş ve İstanbul’a gelerek saraya alınmıştır” diye bilgi verdikleri Abdülaziz Abdülkadirzade, ilk olarak 1421 tarihinde Edirne’de görülmektedir. 1421’de II. Murat tarafından kendisine bir köyün ikta verildiği bilgisi yeni bulgulardandır. Sanıldığı gibi Fatih zamanında değil, daha önce Osmanlı sarayındaki yerini almıştı. Babası Meragi’nin II. Murat için yaptığı bestenin sarayda tanınmasını sağlamış olmalıdır. Ardından Meragi’nin tekrar kaleme aldığı 1423 tarihli *Makasid*’ı oğlunun saraydaki durumunu güçlendirmek için Osmanlı’ya gönderdiği düşünülmektedir.

Osmanlı topraklarında II. Murad’ın emriyle yazılmış olan 1422 tarihli *Mecmua-i Güfte*, Anadolu ve Osmanlı müzisyenleri tarafından bilinen Abdülkadir Meragi bestelerini ilk defa bir araya getiren mecmua olduğu yeni tespitlerden biridir. Meragi’nin bu eserde çeşitli makamlarda nevbet, kavlı, müstezad, amel formlarında yaklaşık 65 adet bestesi kaydedilmiştir.

Meragi’nin *Kitab-ı Şerhül-edvar* adını taşıyan kitabı 1424-26 yılı civarında yazdığı fikri yeni bulgulardandır. Araştırmacılar bu eserin yazım tarihi ile ilgili herhangi bir fikir ileri sürmemişlerdir. *Kitab-ı Şerhül-edvar* adlı eserin sonuna sonradan *Zevaidül-fevaid* adını verdiği bir ek yazmış, fakat diğer *Kitab-ı Şerhül-edvar* nüshasında bu kısmı tekrar yazmadığı için ayrı bir eser gibi değerlendirilmiştir. Yine bu ilave kısım kastedilerek bazı biyografistlerce ileri sürülen “Zübdetül-edvar” adında bir eserin olmadığı ise yeni bulgular arasındadır.

Meragi’nin şiiirlerinden beste yaptığı kişilerden biri olan Abdurrahman Câmi ile tanışıklarına dair biyografilerinde bir bilgi yer almamaktadır. Abdurrahman Câmi, 10-15 yaşında iken 1420’de geldiği Herat’ta başladığı eğitimini tamamlayıp muhtemelen 1424’lerde Semerkant’a geldi, burada 9 yıl kalan Abdurrahman Câmi’ye Semerkant Uluğbey Medresesinde başhoca olan Kadızade Rumi (ö. 1440’tan sonra) ders verdi. Bu süre zarfında şiiir yazmağa da başlayan genç Abdurrahman Câmi’nin, Kadızade’nin arkadaşı olan Abdülkadir Meragi ile Semerkant’ta tanışmış olduğu bilgisi yeni tahmini tespitlerdendir. Nitekim Meragi, Abdurrahman Câmi’nin şiiirlerinden yaptığı bestelerden biri günümüze kadar gelmiştir. Abdurrahman Câmi, daha sonra ünlü sufilerden biri olmuştur.

1430 yılı Meragi’nin *Sinname* adı verilen biyografisini yazdığı yıldır. Bu eserini bu yıl kaleme aldığı *Kitab-ı Şerhül-edvar* nüshasının sonuna yazmıştır. Hayatının önemli olaylarını kaydettiği bu manzum biyografi *Sinname*’de seksen yaşına ulaştığını yazması doğum tarihini de aydınlatmaktadır. *Sinname*’nin varlığı eskiden beri bilinmekle birlikte verdiği bilgiler içinde “seksen yaşında” olduğu bilgisi ilk defa dikkat çekmektedir.

Meragi’nin 1432 tarihinde yazdığı *Fevaid-i Aşere* en son yazdığı eserdir. Meragi’nin kendi icat ettiği usullerin süre ve vuruşları üzerinde “tansif” ve “takti” metotlarıyla değişiklikler yaptığı, yine kendi eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkılarak belirlenen yeni tespitlerdendir. Biyografistler genellikle usulleri hakkında verdiği farklı bilgileri “çelişki” olarak değerlendirmişlerdir, oysa kendisi usulleri üzerinde zaman zaman değişiklikler yaptığını belirtmektedir. Özellikle kendi eliyle yazdığı eserlerinin nüshalarındaki farklı bilgilerin nedeni böylece anlaşılmış olmaktadır.

Meragi'nin yaşlılığında "Şah-ı Horasan" olarak da bilinen on iki imamdan biri olan İmam Ali Rıza'nın türbesini, Gevherşad'ın masraflarını karşıladığı türbenin onarım ve genişletme çalışmaları sonunda, 1434'de ziyaret ettiği ve "Kar-ı Horasan" diye bilinen bestesini bu ziyaretinde yaptığı yeni tespitlerden biridir. Meragi bir yıl sonra 1435'te veba salgınında ölmüştür.

Eserleri arasında ilk defa H.G.Farmer tarafından Meragi'nin *Kitabü'l-edvar* adlı Türkçe bir eserinin olduğundan söz edilmiştir. Her ne kadar Meragi'nin hayatını kaleme alan Türk biyografistler bu adla bir eserinin olduğunu aktarmış olsalar da, nüshasının olduğu söylenen Leiden 1175 numaralı eser incelenmiş ve yayınlanmıştır, *Ruhperver* adlı yayında görüleceği üzere, Meragi'nin *Kitabül-edvar* adlı Türkçe bir eserinin olmadığı yeni tespitlerdendir.

Kitab-ı Lahniyye Adlı Eseri:

Bu makalenin ilk defa dile getirdiği bulgulardan olan ve bu araştırma sırasında yeni tespit edilen *Kitab-ı Lahniyye* adlı eseri üzerinde bir parça durmak gerekir. Öncelikle kitabın varlığından *Makasidül-elhan*'da bir konuyu açıklarken, *Kitab-ı Lahniyye* adlı eserinde yazdığından söz etmesi ve ardından *Makasidül-elhan* nüshası olarak gösterilen, Baysungur adına yazılmış Bodleian Library (no. 264) nüshasının kapağında, Meragi'nin diğer eserlerinin çoğunda görüldüğü gibi eser isimleri mukaddimede değil kitap kapaklarına yazılmıştır, *Risale-i Lahniyye* yazmasından anlaşılmaktadır. Kitabın şimdilik tek nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Eserin hamdele ile başlayan dua cümlelerinden sonra Baysungur b. Şahrüh Han adının geçtiği bir altı mısralık şiir göze çarpmaktadır. Sonrasında kitabı kendisinin yazdığını belirten bir giriş yer almaktadır.

Kitab-ı Lahniyye'nin, *Makasidül-elhan* zannedilmesindeki en önemli etken içindekiler konusuna yüzeysel bakmaktan kaynaklanmaktadır. Çünkü her ikisi de on iki bölümden oluşturulmuş ve bölüm başlıkları hemen hemen aynı kelimelerle düzenlenmiştir. Bu ilk bakışta yanıltıcı olmuş ve müzik bibliyografyalarına *Makasidül-elhan* adıyla geçmiştir. Oysa *Kitab-ı Lahniyye*'nin dua ile başlayan giriş kısmı *Makasid*'dan tamamen farklıdır. Makasid'daki sanatlı hamd-dua cümleleri yerine "Hamd bi-nihayet, şükr bi-gayet" diye başlamaktadır. Bu açıdan *Kitab-ı Lahniyye*'nin içindekileri, yani kendi ifadeleriyle fasılları (*Kitab-ı Lahniyye*, vr. 2b-3b) burada listelersek:

Birinci Fasil: müzik kelimesinin anlamı; Sesin, nağmenin, aralığın ve cem'in tanımı; tizlik ile pestlik sebepleri, bu bilimin konusu ve temel kuralların anlatılması; **İkinci Fasil:** Destanların tellerde bölünmesi; aralıkların oranları, "uyumsuzluk" sebeplerinin açıklanması, aralıkları birbirlerine eklenmesi yöntemi, birbirlerinden aralıkların çıkarılması, birbirlerinden aralıkların fazlası, yaygın-düzen hakkındadır. **Üçüncü Fasil:** Dörtlü aralığı ve beşli aralıklar; kısımların birbirlerine eklenmesiyle dairelerin düzenlenmesi. **Dördüncü Fasil:** Meşhur devirler, yani on iki makam ve onların tabakalarla belirlenmesi. **Beşinci Fasil:** Altı âvâze; Âlimlerin sultanı ve sonrakilerin en faziletlisi Mevlâna Kutbeddin Şirazi'nin -Allah onu mağfîretine daldırın - edvar sahibi Mevlânâ Safiyyüddin Abdülmü'min Urmevi'yi -Allah, onu rahmetine gark, mekânını Cennet etsin- eleştirileri ve bu fakîrin araştırmasıyla onlara cevapları. **Altıncı Fasil:** Yirmi dört şube ve telin bağlarından bunları çıkarım yöntemi hakkındadır. **Yedinci Fasil:** Aralıkların birbirleriyle benzerlikleri, edvarın nağme ortaklıkları ve makamların, âvâzelerin ve şubelerin ilişkileri. **Sekizinci Fasil:** Nağmelerin intikalleri hakkındadır. **Dokuzuncu Fasil:** İkâî-

devirler; kadim metot altı parmakla açıklama yöntemi; tasniflerin başlangıcında “duhul” hakkındadır. **Onuncu Fasil:** Nağmelerinin etkisi, bu fenni uygulayan ustalar; amel ve tasnif yapım yöntemi hakkındadır. **On Birinci Fasil:** Tarika oluşturmak, tel üzerinde terci’ alıştırmaları; yerel-düzenlerin açıklanması hakkındadır. **On İkinci Fasil:** Hanendelik eğitimi; birleşik ve çeşitli terkîblere işaretler; bazı cinslerin tarika ve şedleri; nağmelerin Arapça ve Yunanca isimleri; şeklinde başlıklar yer almaktadır. Başlıklar görüldüğü gibi “fasıl” olup, her fasıl ayrıca alt başlıklar içermemektedir. Oysa makasid on iki babdan ve her bab/kapı başka bir çok fasıl olan alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kitab-ı Lahniyye’nin sayfalarına zaman zaman uzunca kenar notları yazılmıştır. İlk bakışta yapılan karşılaştırma sonuçlarına göre *Kitab-ı Lahniyye*’de konular *Makasid*’a göre daha kısa anlatılmıştır. Fasıllar daha az sayfa tutmaktadır. *Makasid*’da anlattığı teltinlaklarda yaygın-düzen şekilleri, *Kitab-ı Lahniyye*’de ikinci fasılda yer almaktadır. Üçüncü fasılda tabakaların eklenmesiyle oluşan doksan bir daire *Makasid*’da hem tablo hem daireler şeklinde olmak üzere iki türlü açıklanmış, *Kitab-ı Lahniyye*’de daire şekilleri yapılmamıştır. 22. yaprak boş bırakılmış, yazar tarafından boş olduğu “sah” kelimesiyle doğrulanmıştır. Beşinci fasılda görülen büzürk nağmeleri 2. ve 3. Nev şekli (*Lahniyye*, vr. 27a) *Makasid*’daki şekle göre ters çizilmiştir. İkâlar bölümünde altı kadim ikâ-devir dışında çardarb, türki-asl, türki-fer, muhammes, büyük-orta-küçük fahti çeşitleri, darbülfetih, devrişahi, devrikumriye, devr-i darbülcedid, devrimieteyn usullerinden çok kısa, hatta sadece dairelerle verir. Dokuzuncu fasılda kadim metotla altı parmak baskısını anlatır. Oysa *Makasid*’ın dokuzuncu bab başlığında bulunup da içeriğinde anlatmamış, onbirinci bölümde anlatmıştır. Cami ve makasid’deki tasnif bestesi *Kitab-ı Lahniyye*’de de yer almaktadır, fakat bazen nağme ve dğerleri farklı yazmıştır (*Lahniyye*, vr. 51-53; ayrıca bk. Meragi’nin Amel Tasnifi bölümü). On ikinci fasılda nağmelerin Arapça ve Yunanca isimlerinden sonra başlığında görülmediği halde çalgıların adlarını verir. Teltinlaklar, Havatınlaklar, Kaseler ve Taslar diyerek üç kısım olduğunu belirtir. *Makasid*’daki kadar sınıflandırma çeşidi yapmayıp bu sınıflardaki çalgıların adlarını verir: Teltinlaklar: Üd-ı kadim, üd-ı kâmil, tarabülfeth, şeştâ, tarabrûd, kemançe mecrur, gıcek mecrur, tanburi şuruyan, tanburi nezgiye, rûhefzâ, kopuz, ozan, nay-ı tanbur mecrur, rebâb-ı muğni, çeng, egri, kânûn-ı yektay, yektây-ı terentây, saz-ı dolâb, saz-ı âini, sâz-ı murassa‘-ı müdevver, tuhfetülûd, şidrigû, pîpâ, yatugân, şehrûd, rûdhânî. Görüldüğü gibi “yaylı” anlamında “mecrur” kelimeleri yer almaktadır, ama ayrıca alınmamış teltinlak bütünlüğünde verilmiştir. Havatınlak Çalgılar: Nây-ı sefid/sepîd, surnâ, zemr-i siyeh-nay, nay-i çavur, nay-i balaban, burgû, musikar, cebçiki, organûn ile biter ve taslar ve kaselerin adı verilir. *Makasid* hakkında yaptığımız tespit gibi “Meragi’nin organoloji fikirlerini tespit için” sadece *Makasid* yeterli olmadığı gibi *Kitab-ı Lahniyye*’de yeterli görünmemektedir. *Kitab-ı Lahniyye*’nin sonunda yer alan ferağ kaydında eserin katibi olarak Abdülkadir Meragi’yi ve eserin yazım tarihini görebiliyoruz (*Lahniyye*, vr. 77a). Kitabın sonunda Abdülaziz Abdülkadirzade’nin “şube-i safâ” makamını icat ettiğini ve bestesini belirten bir not olduğuna göre (*Lahniyye*, vr. 77b), eser yine kayıta “merhum” olarak anılan Meragi’nin ölümünden sonra Abdülaziz’in eline geçmiş demektir.

SONUÇ

Bu yazı, Meragi’nin hayatı ve eserlerindeki yeni bulgulardan söz etmeyi amaçlamıştır. Meragi’nin doğum tarihi; Celayirli Sarayına girişi; şair Selman Saveci ve bestekar Hacı Rıdvanşah ile baba dostluğu; Sarayda nevbet-i müretteb yarışmasının ardından 1377’de evlenmiş olması; Celayirli devletinin yıkılmasının ardından 1393’de Timurlu sarayına geçip

Semerkant'ta yaşaması; oğullarından ilkinin 1394'te doğduğu, diğerinin dört-beş yıl sonra aynı şehirde doğduğu, oğullarından küçük olan Abdülaziz'in 1421'de Osmanlı topraklarına geçtiği ve II. Murad'ın ona Edirne'de bir köyü ikta verdiği; 1418'de *Kitab-ı Lahniyye* adında bir kitabını yazmış olduğu ve kitabın yanlışlıkla *Makasid* nüshası sanıldığı; genç şair Abdurrahman Cami'nin eğitim için geldiği Semerkant'ta Meragi ile tanıştığı ve ona şiirlerini takdim ettiği; Meragi'nin Seyyid Şerif Cürcani ile yakın dostluğu ve onun şiirinden beste yaptığı; 1434'te "Şah-ı Horasan" olarak bilinen İmam Ali Rıza türbesini genişleten Gevherşad ile birlikte gidip açılışa katıldığı ve ziyaret ettiği, "Şah-ı Horasan" olarak bilinen bestesini yaptığı; *Kitabiül-edvar* adlı Türkçe bir eserinin olmadığı ve bu eserin *Ruhperver* adında başka bir eser olduğu; *Fevaid-i Aşere* adlı eserinin son eser olduğu; ilk yazdığı *Kenzül-elhan* adlı eserin Melik Kütüphanesinde bulunmadığı; Melik Kütüphanesinde bulunan eserin *Camiül-elhan* olduğu; usulleri hakkında verdiği süre ve vuruşlar hakkındaki farklı bilgilerin bazı biyografistlerin belirttiği gibi "çelişki" olmayıp, kendisinin geliştirdiği "tansif" ve "takti" adını verdiği metotları uygulamasından kaynaklandığı özetlenen yeni bulgulardır. Bu yazı Meragi'nin eserlerinin çevirileri yanında sistematik müzikoloji yöntemiyle yeniden ele almanın önemini de ortaya koymuş olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülaziz Abdülkadirzade, *Nekâvetü'l- edvâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3646

Abdülkadir Meragi, Sinname: Yaşnamesi, TSMK, III.Ahmed, nr. 3470, vr. 40b-41b, 1430 yılında yazmıştır; çevirisi: Bardakçı, Maragalı, s. 153-158, 159-161, manzum 80 beyit.

Abdülkadir Meragi, *Câmiü'l-elhân*, NO, nr. 3644; a.e., Melik Ktp, nr. 6317/2; a.e., nşr. Taki Biniş, Tahran 1372hş./1997; Sezikli, Ubeydullah, *Câmiü'l-elhân* (Doktora tezi, 2007), MÜ SBE

Abdülkadir Meragi, *Fevâid-i Aşere*, NO, nr. 3651/2, vr. 68-119 vr.

Abdülkadir Meragi, *Kitab-ı Lahniyye*, Bodleian Library, Ouseley, nr. 264

Abdülkadir Meragi, *Makâsîdü'l-elhân*, TSMK, Revan, nr. 1726; NO, nr. 3656; Leiden,Or.271; a.e., nşr. Taki Biniş, 2. Bs. Tahran 1977

Abdülkadir Meragi, *Şerh-i Kitâbü'l-edvâr*, NO, nr. 3651/1, vr. 1b-67b; TSMK, III.Ahmed, nr. 3470, vr. 1-40a; a.e., nşr. Taki Biniş, Tahran 1340 hş./1991; ayrıca bk. Kolukırık, Kubilay, *Abdülkadir Meragi ve Şerhul-edvar'ı Adlı Eseri* (Doktora tezi, 2009), Ankara Üniversitesi SBE; Baskısı: Ankara AKM yayını 2012

Agayeva, S. -R. Uslu, *Ruhperver: Leiden 1175*, Ankara 2009

Agayeva, S., "Abd al-Qadir Maraghi-Towards The Problem of Investigation Regarding The History of Musical Art of Azerbaijan and the Culture of Turkic People", mugam.az./files/agayeva (er. tar. 01.03.2015)

Arpad, Ehad, “Abdülkâdir-i Merâgî”, *Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, Fas. I, s. 25 vd.

Bardakçı, Murat, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986

Çakır, Ahmet, “Abdülkadir Meragi’de Çelişkili Dört Usul”, *Din Bilimleri Dergisi*, I/sy. 2, 2001, s. 10 vd.

Darüelhan Külliyyatı (haz. Darüelhan Heyet-i İlmiyesi), İstanbul 1924-1926, nr. 87-88

Farmer, H. G., “Abd al-kadir b. Ghaybî”, *Encyclopedia of Islam*, I, 66- 67; ayz., *İA*, I, 83-85

Muhammed-reza Derviş, *Compositions Attributed to Abdulkadir Maraqi: Showqname*, Tahran 1390

Özcan, Nuri, “Abdülkadir Meragi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, 242-244; ayz., “Türk Mûsikîsinin Âbide Sahsiyetlerinden Abdülkâdir Merâgî”, *Yeni Türkiye*, sy. 57, 2014, s. 389-394

Öztuna, Yılmaz, *Abdülkadir Meragi*, Ankara 1988

Rauf Yekta, *Esâtiz-i Elhân: Abdülkadir Meragi*, İstanbul 1341/1925

Shiloah, Amnon, *The Theory of Music in Arabic Writings: c. 900-1900*, Münih 1979

Terbiyet, M. Ali, “Abdülkadir Meragi”, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, Tebriz 1314 hş., s. 258-264

Uslu, Recep, “Abdülaziz”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, online (er.tar.: 22.08.2014)

Uslu, Recep, “Amel, XV. Yüzyıl Formu ve Usulü, Abdülkadir Meragi’nin Türkçe Ameli”, *Musikişinas*, sy. 11, 2010, s. 182

Uslu, Recep, “Literatürde Horasan Terimleri ve Horasan Müziği”, *İ. Aydın Yüksel’e Armağan*, İstanbul 2012

Uslu, Recep, “Meragi ve Meragizadeler Kronolojisi”, *Yeni Türkiye*, sy. 57, Ankara 2014, s. 395-418